

Izhaja vsak četrtletnik in velja za poštino vred ali v Mariboru s pošiljanjem na dom za celo leto 32 Din, pol leta 18 Din, četrt leta 8 Din. Izven Jugoslavije 64 Din. Naročnina se pošlje na upravništvo »Slov. Gospodarja« v Mariboru, Koroška cesta št. 5. — List se dopolnjuje do odpovedi. Naročnina se plačuje v naprej. Tel. interurban 113.

Uredništvo je v Mariboru, Koroška cesta št. 5. Rokopisi se ne vračajo. Upravništvo sprejema naročnino, inserate in reklamacije. Cene inseratov po dogovoru. Za večkratne oglase primeren popust. Nezaprte reklamacije so poštne proste. Čekovni račun poštne urada Ljubljana 10.603. Telefon interurban 113.

SLOVENSKI GOSPODAR

LIST LJUDSTVU V POUK IN ZABAVO

21. številka.

Maribor, 25. maja 1927.

61. letnik.

Matija Munda:

Ob desetletnici majniške deklaracije.

Kratka zgodovina majniške deklaracije.

Desetletnica majniške deklaracije je za nas desetletnica našega narodnega osvobođenja, je desetletnica one dobe, ko je slovenski narod začel tritati težke suženjske okove, hoteč po 1100 letih zadihati zopet svobodno narodno življenje. Zahteva slovenskega naroda po narodni in kulturni samostojnosti poteka sicer že iz leta 1848, ko se je narod začel zavedati samega sebe toda v prvih vojnih letih (1914—1917) je ta stari slovenski vzor zažarel v novi luči dobil je svojo živo vsebino. Ko so bili leta 1916 Nemci na vrhuncu svoje moči kot zmagovalci na bojiščih so začeli zopet javno razpravljati o svojih povojnih protislovenskih načrtih. To je napotilo tudi nekatere slovenske politike, da so začeli misliti na primerne protipoteze. Že dne 1. maja leta 1915 je nekaj slovenskih, hrvatskih in srbskih politikov in časnikarjev, ki so bivali v inozemstvu, ustanovilo v Londonu takozvani Jugoslovanski odbor, katerega namen je bil, prepričati ententne države (Italija, Francija, Anglija) o potrebi in možnosti ustanovitve enotne jugoslovanske države na razvalinah Avstro-Ogrske. V Avstriji sami pa je začel v tem duhu delovati dr. Krek, takratni voditelj Slov. ljudske stranke, ki je že takrat predstavljala večino slovenskega naroda. Začel je iskati stike z ostalimi jugoslovanskimi politikmi, potoval je na Češko, začel je pripravljati pota našemu osvoboditvi in obenem zedinjenju.

Koncem leta 1916 je Avstrija že začela razpadati. Friderik Adler je dne 21. oktobra 1916 ustrelil ministrskega predsednika Stürgkhja, mesec dni potem je umrl cesar Franc Jožef I., sledil mu je mladi neizkušen cesar Karol, na bojiščih je avstrijskim armadam predla vedno bolj trda, vse je kazalo, da se pripravljajo v Avstriji pomembne notranje-politične spremembe. Da to prenašeno ozračje nekoliko razbistri, je bila dunajska vlada prisiljena, sklicati parlament na dan 30. maja 1917. Na to zasedanje parlamenta so bili zastopniki avstrijskih Jugoslovancev že pripravljeni. Dan pred otvoritvijo (29. maja 1917) so se zbrali na Dunaju k skupnemu zborovanju in osnovali enoten Jugoslovanski klub pod predsedstvom dr. Korošca. Klub je štel 33 članov (20 Slovencev, 11 Hrvatov in 2 Srba); njega namen je bil: prirediti in izvesti borbo za politično svobodo avstrijskih Jugoslovancev. Poseben odsek Jugoslovanskega kluba je še isti večer sestavil posebno izjavo, katero je prihodnjega dne klubov predsednik dr.

Korošec v parlamentu javno prebral v srbo-hrvatskem jeziku. Izjava se glasi:

»Podpisani poslanci, ki so združeni v Jugoslovanskem klubu, izjavljamo, da zahtevamo na temelju narodnega načela in hrvaškega državnega prava, naj se vsa ozemlja monarhije, v katerih prebivajo Slovenci, Hrvati in Srbi združijo pod žezlom habsburško-lotarinške dinastije v samostojno državno telo, ki bodi prosto vsakega narodnega gospodstva tujece in osnovano na demokratični podlagi. Za uresničenje te zahteve enotnega naroda bodo zastavili vse moči. S tem pridržkom se bodo podpisani udeležili parlamentarnega dela.« (Slede podpisi vseh članov kluba.) To je takozvana »majniška deklaracija«, v znamenju katere se je nato začel gibati ves slovenski narod. Dne 15. septembra istega leta pa so v Ljubljani sami izdali slično »ljubljsko deklaracijo«, katero je prvi podpisal neustrašeni ljubljanski knezoškof dr. A. B. Jeglič. V duhu teh dveh deklaracij se je začelo po vsej Sloveniji veličastno osvobodilno gibanje. Vse politične organizacije, posamezniki in društva, moški in ženske, vse se je izreklo za majniško deklaracijo, zbralo se je za njo okoli 200 tisoč podpisov, od mesta do mesta, od vasi do vasi je šel glas, da se slovenskemu narodu bliža odrešilni dan. Jugoslovanski klub je na Dunaju brezpogojno odklanjal vsak sporazum, neizprosno je nadaljeval svoj boj za popolno samostojnost avstrijskih Jugoslovancev, tako, da ga je čula vsa Evropa. Njegov končni cilj je bil razkrojiti Avstrijo in vse Jugoslovane združiti v eni svobodni državi Jugoslaviji. Razumljivo je, da je dunajska vlada skušala na vse načine to gibanje zatreti, toda bilo je prepozno. Sredi avgusta 1918 so si Slovenci ustanovili v Ljubljani že »narodni svet«, nekak slovenski parlament, ki je vodil vse priprave za prevrat. Jugoslovanski in češki polki so začeli zapuščati italijansko fronto, prisiljen je cesar Karol izdal dne 16. okt. manifest, po katerem naj bi postala Avstrija zvezna država v smislu zahtev majniške deklaracije, toda takrat je slovenska javnost ta manifest soglasno odklonila. V Zagrebu je bilo že osnovano »Narodno vijeće« (predsednik dr. Korošec), ki je 31. oktobra že naznanilo ententnim vladam, da se je na ozemlju avstro-ogrskih južnih Slovanov ustanovila Jugoslavija, država Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki se hoče združiti s Srbijo in Črno goro v skupno državo. To združenje se je dejanski tudi zgodilo in bilo dne 1. decembra 1918 v Beogradu slovesno proglašeno s posebnim manifestom regenta Aleksandra. »Narodno vijeće« v Zagrebu je seveda prenehalo, v Beogradu je bilo imenovano novo ministrstvo, naslednje leto so se izvedle volitve v narodno skupščino (od 419 poslancev je bilo Slovencev 38), katere je na Vidov dan (28. junija) leta 1921 spre-

jela ustavo nove države. Tako je bila ustanovljena kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, katere dobri državljani smo in hočemo biti tudi mi.

Položaj Slovencev po prevratu?

Smo li dosegli vse to, za kar smo se borili, imamo li danes svojo narodno in kulturno samostojnost? Poglejmo malo na okoli, pa nam bo odgovor jasen. 1. Veliko števil naših bratov in sester onkraj strážnega Triglava in onkraj visokih Karavank je proti naši volji in proti načelom samoodločbe narodov ostalo odrezanih od našega narodnega telesa, ostali so v narodni sužnosti pod tujo oblastjo, mnogo trpijo, živijo v kulturni bedi in narodni sramoti. Teh zapuščenih narodnih sirot se moramo ob desetletnici majniške deklaracije še posebe spominjati, zato, ker so živi del našega narodnega organizma, živa kri naše krvi. Tudi za te mora priti čas narodnega odrešenja! 2. Kaj pa mi Slovenci, polnopravni državljani kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev? Smo li mi zadovoljni? — Takoj po prevratu smo Slovenci dobili v Ljubljani svojo prvo »Narodno vlad« (sestavljena 31. oktobra 1918 pod predsedstvom Jos. Pogačnika), ki se je z veliko požrtvovalnostjo lotila urejanja upravnih poslov; to je februarja leta 1919 nadomestila deželna vlada za Slovenijo (predsednik dr. Brejc); na Vidov dan leta 1921 je bila v Beogradu izglasovana in uzakonjena, žal tudi s pomočjo nekaterih slovenskih političnih strank, znana centralistična vidovdanska ustava in deželna vlada za Slovenijo je morala prenehati, nadomestila jo je pokrajinski namestnik in pozneje dva velika župana. Soglasna zahteva slovenskega naroda po avtonomistični ureditvi države, po nedeljeni Sloveniji je ostala v Beogradu brez odmeva, s sprejetjem vidovdanske ustave smo doživeli Slovenci razočaranje, kakršnega nismo pričakovali in nismo zaslužili. V novi državi, v novih razmerah, se je začela nova borba za pravice slovenskega naroda, za kulturno, zakonodajno in finančno avtonomijo zedinjene Slovenije, borba, ki traja še danes in bo trajala, dokler nas ne dovede do končne zmage. To moramo poudariti tudi te dni, ko obhajamo desetletnico majniške deklaracije. — Slovenci nismo po sili prišli v to državo, mi to državo, ki je plod naših večstoletnih sanj, ljubimo, smo pripravljeni za njo žrtvovati vse če treba tudi življenje, mi hočemo živeti v najiskrenejšem sporazumu z bratskim hrvaškim in srbskim narodom, naša želja je celo, da se nam čimprej pridružijo še Bolgari, da bo naša država res Jugoslavija, ne pustimo si pa od nikogar jemati pravic, ki nam pripadajo po vseh božjih in človeških zakonih, kot svobodnemu narodu pod svobodnim solncem. To so naše misli ob desetletnici majniške deklaracije.

Januš Golec:

»Šverc«.

(Zagorska.)

Meja ob Sotli med Štajersko in Hrvatsko je bila z malimi izjemami pred prevratom zaprta za trgovino z blagom (živino). Enkrat so bila štajerska glavarstva proti hrvaški živini ter svinjam radi kužnih bolezni; drugič je branila zagorska oblast štajerskim prekupcem vstop na hrvaške sejme. Hrvatski financarji so že od nekdaj branili z vso strogostjo Zagorce, da bi bili kupovali po štajerskih trgovinah: vžgalice, sol, tobak itd. Omenjene prepovedi rodijo odpor v srcu preprostega naroda in iz zaprtja meje se je razvilo tihotapstvo ali »šverc«, da ostane pri pristno zagorskem izrazu. Tihotapstvo se je ob Sotli od njenega izvira do izliva že deset in desetletja z vsem mogočim vršilo in to do prevrata. Ako so zalotili hrvaški financarji ter pandurji štajerske švercarje na zagorskih tleh, so jim pobrali blago, jih pretepli in še zaprli; ravno tako se je godilo hrvaškim tihotapcem, ako se je kateri zmotil v roke štajerskega žandarja. Na splošno moram poudariti še prav posebej, da je zapirala hrvaška oblast z veliko večjo strogostjo mejo nego štajerska glavarstva.

Švercarija je bila že nekako prirojena vsem obsojnim delamrznim manjšim posestnikom. Ena tihotapska trajba se mu je posrečila, je nekaj na hitro ter lahko zaslužil, pri drugi je bil ob vse, je klet v zaporu ter znova tuhtal, kako bo prevaril financarja ali orožnika. Ne poznam, izvzemši enega Zagorca, prav nikogar, ki bi si bil opomogel s švercarijo. Ta prepovedana obrt je bila mikavna radi vedne nevarnosti, katera jo je spremljala in ravno pažnja ter skrivanje, nagli pobeg, veselje — ako se je posrečil načrt, popivanje po dobrem zaslužku, vse to ima za sina, kojega pradedje so že bili švercarji, prirojeno silo, ki se mora udeleževati.

Danes, ko že od prevrata sem ni glede trgovine zaprte meje med Štajersko in Hrvatsko, je po celi Obsojtski dolini pusto — da žalostno. Obsojtske švercarje je zadela ista neznosna usoda, kakor če bi divjim lovcom posekal gozd. Divji lovec bi se izselil zopet kam drugam, kjer so gozdovi in isto se godi tudi z mojimi rojaki tihotapci. Prodajajo svoja majhna posestveca ter se naseljujejo v obmejnih krajih.

Švercarija ob Sotli je bila najbolj dobičkanosna in je ovetela posebno v medvojnih letih 1917—1919. Radi vsestranskih rekvizicij je vladalo po Štajerski strani obče pomanjkanje. Živina ter svinje za zakolj so bile redkost, pravičnega konja s celimi ter zdravimi štirimi nogami sploh ni bilo. Hrvatsko Zagorje ni poznalo rekvizicij. Hrvati so

imeli dovolj živine, svinj in konj se je kupilo pod Zagrebom, kolikor je kdo hotel. Živina na Hrvatskem ni bila draga, pač pa so jo švercali po oderuških cenah na štajersko plat.

V drugi polovici l. 1917, ko se še ni znalo, kedaj bo konec svetovne vojne, so zaprli Madžari obsojtsko mejo napram Štajerski popolnoma. Finančne straže so bile ojačene po madžarskih honvedih (domobranci) in na vsapih deset korakov je že štrlel iz vrbovja ob Sotli bajonet. Brvi in oni veliki most preko Sotle v Miljani, je bil tako zastražen, da še miš ne bi smuknila brez zvijače preko na Štajersko. Kljub temu najstrožjemu nadzorstvu nad mejo je bil »šverc« v teh medvojnih letih na višku — nekaka labodja pesem pred smrtjo. Po zagorskih in štajerskih švercarjih so padale tedaj madžarske batine, zaporu so bili prenapolnjeni, ako se je posrečila le ena živinska ali svinjska trajba, potem se je pilo štajersko vino kar iz škafov. Zaslužek je bil lep in brez truda; nevarnost izgube je večja, a švercarji so se navadili na zapor ter batine, le da so prekanjali financarje in Madžare. Treba še tudi poudariti, da je vladala v teh medvojnih švercarskih letih popolna in res prisiljena pobratimija med tihotapci tokraj in onkraj Sotle. Izdajstvo in ovadstvo od civilistov sta bila izključena. Štajerska glavarstva so tedaj »šverce« podpirala radi pomanjkanja živine.

V dobi majniške deklaracije so se udeleževali tudi Zagorci naših taborov na Bizelskem, Mestinju itd. Koj po prevratu, ko je bilo doma že veliko vojakov ter ujetnikov, je dišalo na hrvaški strani precej po komunizmu. In ravno radi širjenja boljševiških razvad, so povabili mirnejši in premožnejši zagorski veljaki par kranjskih govornikov na javen shod na katarinški plac. Namen ter cilj javnega zborovanja bi naj bil: narod navdušiti za novo državo in ga odvrti od komunizma. Na našo srečo smo govorili zbranim ljudskim množicam z balkona prvega nadstropja, ker sicer res ne vem, kako bi bilo z nami. Poslušalci pod nami so nas večkrat burno prekinjali in odobraval naša izvajanja z glasnim ter pogostim:

»Šuti, mrcina kranjska!«

Po zaključnem shodu smo ostali vsi Kranjci lepo v varnem prvem nadstropju in čakali plašča mraka in noči. Pod zaščito zahoda solca smo se razlezli posamič ter eden za drugim odšli proti Sotli. Na povratku nismo okusili nič kaj leseno trdega, mene je celo pavabil pod gostoljubno ter lično streho Živkovičev Halič (Miha). Lepo, novo hišo je posedal ta Zagorec in v veliki družinski izbi so bile od križa v kotu na vsako stran v dolgi vrsti svete podobe. Ena je predstavljala Majko božjo na Bistrici, druga sv. Roka, tretja sv. Urbana, četrti sv. Jurija na konju in zopet bistriško Marijo, sv. Roka itd. Toliko svetnikov po stenah, to ni bil običaj v Zagorju in radi tega sem

vprašal hišnega gospodarja, zakaj je okrasil glavno izbo s svetci, ki so bili urejeni prav po vojaško.

Stari Halič je bil odkrita duša in mi je zaupal, da je povabil svetce in Majko božjo pod krov svoje nove hiše iz tople hvaležnosti za blagoslov, katerega je bil deležen z božjo pomočjo v zadnjih letih. Njegovi sosede ter tovariši so švercali s kletvicami, nimajo danes ob koncu vojske nič; on je tihotapil z božjo ter svetniško pomočjo in radi tega je postal posestnik nove hiše, razsežnega grunta in še lepšega vinograda.

Živkovič v Plaviču me je pogostil in pri zagorski kapljici sem slišal o švercu z božjo pomočjo, ki je obrodil v par letih toliko obilnega in trajnega blagoslova.

Pred vstopom v trajbo šverca je bil Živkovič en čisto navaden kočar, ki je otepal leto in dan suhi koruznjak in krompir v oblicah. Še le pred dobrimi par leti, ko so zasidli obsojtsko mejo madžarski honvedi, mu je nekaj reklo:

»Halič, švercaj še ti. Bog in svetci ti bodo dali srečo.« Zaslužek je bil tedaj dober in sem si zračunal, da bi mi vrgla ena prodana trajba svinj novo hišo. Pri razmišljanju o švercu sem zadel vedno ob planke: Kako s svinjami preko Sotle, ker Halič je rekrut v umetnosti tihotapstva. Mislim sem si: Kaj bo, bo, škodovalo ne bo, torbo preko rame in hajdi k Majki božji na Bistrico. Po opravljeni pooblasti sem stopil za glavni oltar, kjer imajo vsake sorte živine iz voska in železa. Jaz sem si zbral celo trajbo voščenih svinj in jih prenašal od enega konca do drugega med gorečo prošnjo, da bi se mi posrečila vsaj ena trajba. In povem ti, na povratku se mi je nekaj zablislilo v glavi in skenil sem: Halič, v šverc s svinjami greš, nebesa bodo s teboj.

Nekaj denarja sem vzel na posodo za nakup trajbe. Drugi so se mi smejali, češ: Niti pol kile soli še ni prišvercal v svojem življenju, sedaj hoče kar s celo trajbo preko Sotle. Bo že okusil, kako mehka je madžarska batina in koliko oken ima reš (zaporna celica). Nisem se zmenil za te svarilne opazke, ker sem računal na božjo pomoč. Svinjska trajba je bila nakupljena in pripravljena za šverc v oni kotanji pred velikim mostom v Miljani in to ne v mraku ali po noči, ampak prav pri belem dnevu, ko so stražili vsi financarji in madžarski pandurji. Preko rame sem si naložil na debelo palico pet velikih in že bolj starih cekrov in stopal tako obložen krog poldneva po cesi proti miljanškemu mostu. Tik pred mostom sem se napravil, kakor bi hotel pri pogledu na financarje in Madžare v najhujšem diru preko na štajersko stran. Vse se je drlo v me: »Stoj!« Snemali so že puške, kričali — stoj! — in par korakov pred mostom sem pustil s palice na tla en ceker in jo ubral na levo od mosta ob Sotli po zagorski zemlji proti Buršičevemu mlinu. Financarji in honvedi so